

AKO SA LYŽOVAŤ PO ŠVÉDSKY: UZIMENÝ POHĽAD NA ŠVÉDSKE OBRÁZKOVÉ KNIHY O ZIME

Táto snímka je zaliata bielym svetlom, podobne ako v okamihu, kedy nás zasiahne snežná slepota. A keď píšem tieto slová, obrazovka predomnou je biela ako čerstvo napadaný sneh.

Dnes vás prevediem naprieč krajinou, bude to podobné ako v behu na lyžiach. Tiež to bude podobné akoby „krížovému vypočúvaniu“ krajiny, t. j. Švédska, ktoré vníma lyžovanie za svoj ikonický šport. Uvedomil som si, že slovo „krajina“ je obzvlášť vhodné pre tento zimný šport, pretože to je slovo, ktoré v kontexte snehu pokrýva trojitý význam: krajina, národ a štát. Lyžovanie sa týka krajiny, ktorá má špecifickú severskú geografiu, ale aj organizácie a administratívy politického systému. Konkrétne sa chystám predniesť nápady, a to krížomkrážom, ktoré sa týkajú vzťahu medzi lyžovaním a tým, čo je švédske. Terén bude pre mnohých z vás známy: detské obrázkové knižky. Podobne bude pre vás známy prístup, v ktorom použijeme pozorné čítanie, ikonotext, rozpravu a znázornenie ako kritické nástroje na to, aby sme sa dostali tam a naspäť, naprieč a krížom cez biele a studené priestory.

Tak poďme trekovať! Naplňme tento biely priestor značkami!

3. Lyžovanie má „národný“ status, a myslím si, že dôvodom je, že ide o šport, ktorý odráža

tradičné podmienky prežitia v subarktickej oblasti. Keď je zima a sneh 4-6 mesiacov v roku, lyžovanie nadobúda oveľa väčší význam ako len „šport“. Len donedávna to bola nevyhnutná zručnosť na prežitie. Schopný lyžiar bol niekto, kto bol užitočný pre miestnu komunitu a hospodárstvo a kvôli tomu bol obdivovaný. Navyše, miestna aj národná ekonomika závisela od lesného hospodárstva, ktoré sa realizovalo počas zimy. Okrem toho armáda potrebovala vojakov, ktorí sa vedeli

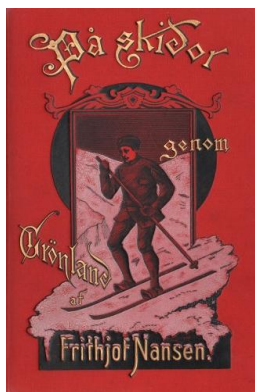
lyžovať. Inými slovami, Švédsko v minulosti potrebovalo lyžiarov rovnako, ako dnešná spoločnosť nemôže existovať bez ľudí, ktorí šoférujú vozidlo.

4. Navyše, lyžovanie je tiež úzko späté s mytologizovanými historickými okamihmi. Jeden z takýchto ikonických momentov predstavuje návrat Gustava Vása zo Sälenu na Moru na lyžiach v roku 1520, čo sa od roku 1922 pripomína v rámci lyžiarskych pretekov Vasaloppet.

5. Môžeme sem tiež zahrnúť legendárnych prieskumníkov, ktorí sa brodili snehom a ľadom. V prvom rade je to švédsky arktický prieskumník Adolf Erik Nordenskiöld, a samozrejme eminentní Nóri Fridtjof Nansen a Roald Amundsen, ktorí svojimi nebojácnymi skutkami posunuli status lyžiarov-bádateľov v merítke národného symbolu modernej doby.

Ako sa môže v tenise alebo plávaní súťažiť? Či Gustav Váša porazil Dánov vďaka úžasnému bekhendovému úderu? Či Nansen preplával cez Grónsko?

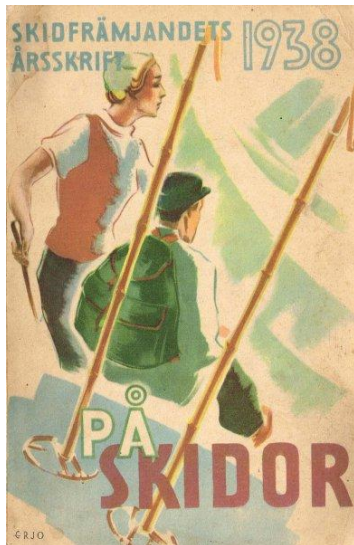
Toto sú rečnícke otázky a vy odpoveď poznáte.

6. Inými slovami, lyžovanie má bohaté kultúrne a historické konotácie. Napriek tomu, ako som už naznačil, lyžovanie má zároveň menej zo športu než *idrott*, t.z. pan-škandinávske slovo, ktoré

sa môže vysvetliť ako „fyzická aktivita alebo cvičenie“. Keď mal Nansen príhovor na lyžiarskych hrách na štadióne Holmenkollen v Osle v roku 1903, vyjadril svoju nechúť k anglickému športovému ideálu: „Zapojte sa do fyzickej aktivity, ale vyhýbajte sa športom a všetkým snahám o prelomenie rekordu.“

7. Trochu paradoxne, takáto nešportová angažovanosť v športe je považovaná za vážnejšiu a existenčnejšiu než športy (ako napríklad rekreačná hra), ale súčasne je menej konkurencieschopná a viazaná pravidlami a predpismi. Typickými boli prvé lyžiarske súťaže, ktoré boli testom vytrvalosti tak ako pre účastníkov, tak aj pre divákov. Keď v roku 1884 vyhral preteky sám sky lyžiar Pava-Lasse won the Nordenskiöld, trvalo mu 22 hodín, aby prešiel 200 kilometrov po nedotknutom snehu. Takže po tomto krátkom úvode na tému lyžovanie a ako byť Švédom sa pozrieme, ako sa tento koncept odráža v knihách pre deti.

8. Po prvé, máme zastúpenia v hrdinsko-národnej kategórii.

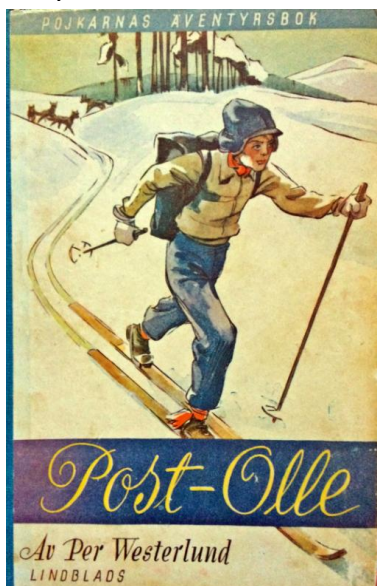
9-10. Ďalšou dôležitou kategóriou je rekreačné lyžovanie, alebo lyžovanie ako hra.

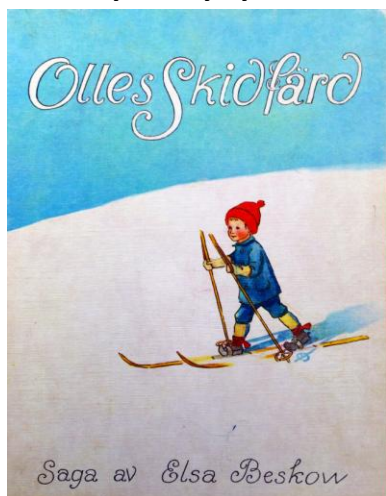
11. Potom máme lyžovanie ako súťažné športy.

12. Na záver nájdeme príklady každodenného lyžovania alebo lyžovanie, ktoré je motivované nevyhnutnosťou.

Olleho lyžiarsky výlet

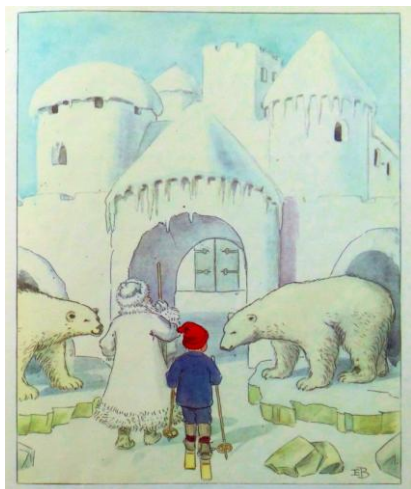
13. Jedna z najslávnejších švédskych obrázkových kníh všetkých čias je kniha *Olles Skidfärd* (Olleho lyžiarsky výlet) z roku 1907, ktorú napísala Elsa Beskow, pričom sa v nej niektoré z týchto kategórií prelínajú zaujímavým spôsobom. Príbeh je o chlapcovi s menom Olle, ktorý na svoje šieste narodeniny dostal od otca „skutočné“ lyže (staré

lyže mu vyrobili z hrubých dosiek na farme). Neskôr, keď napadne sneh, Olle sa ide lyžovať.

14. Stretáva sa s Dedom Mrázom, ktorý mu ponúkne, že ho odprevadí ku Kráľovi Zimy. Na ceste stretnú Matku Jar (doslova „Odmäk, oteplenie“), ale Dedo Mráz ju zaženie preč.

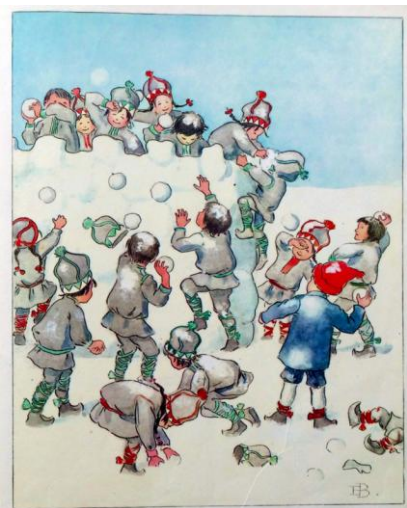
15. Nakoniec dorazia na snehový hrad Kráľa Zimy a sú prijatí v trónnej sále. Kráľovi sa energický a zimu milujúci chlapec zapáči, sľúbi mu ľadové korčule a pozve ho, aby si popozeral hrad.

16. V jednej miestnosti Olle uvidí skupinu Sámov, mužov a žien, ktorí vyrábajú lyžiarske topánky a pletú ponožky pri ohni. Prechádza do ďalšej miestnosti a vidí, ako dievčatá vyrábajú rukavice a chlapci lyže a sánky. Sú veľmi pracovití a pracujú rýchlo. Ponáhľajú sa, pretože chcú byť pripravení pred Vianocami. Jeden z chlapcov hovorí, že „švédske deti chcú mať presne takéto vianočné darčeky.“

17. Zrazu si spravia prestávku a Olle sa zúčastní všetkých druhov zimných športov a hier: zjazdové lyžovanie, korčuľovanie, stavanie snehuliaka, sánkovanie, guľovanie sa. Nakoniec Dedo Mráz vezme Olleho naspäť domov: dajú im lyže a nechajú ich, aby ich ťahal sob. Príbeh sa končí tak, že na Vianoce mu (asi) Dedo Mráz nechá na schodoch pred hlavnými dverami korčule a sánky pre jeho mladšieho brata. Zvyšok zimy trávia čo najviac von. Spočiatku odolávajú príchodu topenia snehu a jari, ale nakoniec si uvedomujú, že Jar, a dokonca aj Matka oteplenia a odmäku, je tiež dobrá.

Olleovo dobrodružstvo na lyžiach je z jednej perspektívy cesta objavovania, hoci je menej monumentálna ako Nansenova cesta cez Grónsko. Napriek tomu je to o hľadaní neznámej, zimnej krajiny divov a ceste naspäť. Samotný Kráľ Zimy schvaľuje zimné športy a posilňuje národné kráľovské konotácie, pričom postava kráľa pripomína hmľisto (fúzmí a všetkým)

hrdinské postavy Nordenskiölda a Nansena. Určite nie je náhoda, že palác je strážený ľadovými medveďmi a že samotný kráľ je obklopený dvoma mrožmi, zvieratami, ktoré sa nachádzajú mimo Švédska, v polárnych oblastiach. Sámovia, s ktorými sa Olle stretáva, tiež predstavujú severskú oblasť. Sú to Švédi zo severu. Zručnosti a kultúra, ktorú majú ako súčasť svojho životného štýlu, môže byť prispôsobená a vyhradená na rekreačné a hravé účely. Nieкто môže poznamenať, že Olle pravidelne zastáva pozíciu diváka a nie účastníka vo vzťahu k Sámom. Ale Olle sa môže tiež tešiť z privilegovaného postavenia vo vzťahu k mnohým ďalším švédskym deťom. Ako je jasné z popisu, že dostal lyže ako darček k narodeninám, pričom sú to skutočné lyže, (ktoré stoja peniaze), ktoré nahradia tie, ktoré mu otcov remeselník vyrobil na farme. Olle je vykreslený ako dieťa, ktoré má čas na rekreáciu a na hranie sa, čo samo o sebe jasne ukazovalo výsady v čase publikácie. A Beskovej veľkolepá fantazijná obrázková kniha bola, samozrejme, pôvodne zameraná na bohatú strednú triedu, t.j. Olleho rodičov, ľudí, ktorí si mohli dovoliť kupovať lyže i obrázkové knihy. Avšak v priebehu času, zvýšená životná úroveň pre väčšinu obyvateľstva znamenala, že tieto podmienky začala spĺňať väčšina Švédov. Takže *Olleho lyžiarsky výlet* čiastočne definuje to, čo lyžovanie a byť švédsky znamená: národno-hrdinské podtexty, veľkorysá dávka exotického severu a zimná fantázia.

Gustav Vasa and Vasaloppet

Olleho lyžiarsky výlet spája niektoré základy v reprezentácii lyžovania, ale chýbajú explicitné historické prepojenia, pričom konkurenčný aspekt je zľahčovaný.

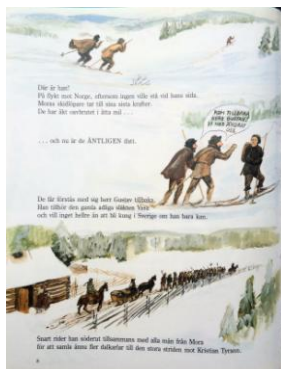
18. Pre tieto aspekty sa musíme obrátiť na Gustava Vása a Vasaloppetské lyžiarske preteky. Dobrodružstvo Gustava Vása v krajine Dalarna - lyžovanie a iné - je neoddeliteľnou súčasťou výučby švédskeho dejepisu. Najdôležitejšia scéna je: reč Gustava Vása v More,

21-22 Váša sám v pustatine, a

23-24 ten moment, kedy ho dvaja rýchlo-nohí prenasledovatelia dostihnú. Aj vo fikcii sa motív vždy po nejakom čase zopakuje. Príkladom je súčasná kniha *I kungens spår* (Po stopách kráľa, 2016), ktorú napísal Peter Arrhenius. Je o dievčatku, ktoré cestuje v čase, aby sa stretlo s Gustavom Vášom a tak skúsilo zmeniť smerovanie histórie.

25 Akokoľvek, najvplyvnejším prevedením lyžiarskeho dobrodružstva Gustava Vása sú samozrejme lyžiarske preteky Vasaloppet, ktoré sa konali pri príležitosti spomienky na návrat

Gustava Váša do Mory v roku 1520. Preteky sa konali prvýkrát v roku 1922 a každoročne lákajú okolo 15 000 lyžiarov.

26 Vasaloppet, so svojim heslom napísaným cez cieľovú čiaru „po lyžiarskych stopách našich otcov k budúcim víťazstvám“, je preniknutý vlastenectvom, a ešte viac všeobecným zmyslom

pre „tradíciu“, ktorá je vo svojej podstate národná aj osobná. Je to predovšetkým populárna športová a mediálna udalosť, avšak čerpá časť svojej symbolickej sily z historických a fiktívnych súvislostí. Pre švédskych mužov je to stály, starobylý rituál. V

súčasnosti je však menej rodovo limitovaný a má viac spoločného so súčasnými ideálmi koncepcie fitness, zdravia a aktuálneho hľadania intenzívnych zážitkov. Je zaujímavý aj tým, že je v ňom skombinované populárne lokálne lyžovanie a profesionálne športové súťaženie. Pretože je to jedna z mála športových udalostí, spolu s maratónskymi pretekmi, kde môže amatér súťažiť s elitou.

27 Vzhľadom na svoj kultúrny význam nie je žiadnym prekvapením, že Vasaloppet bol spracovaný aj v detskej literatúre. Dobrým príkladom je obrázková kniha Bertila Almqvista s názvom *Barna Hedenhös på vinterresa i Sverige* (Zimná cesta Hedenhösových detí, 1958). V piatom zväzku

z trinástich (1948-1971) vystupuje dobrodružná rodina Hedenhös v dobe kamennej. V „Zimnej ceste“ sa rodina rozhodne vydať zo svojho domova v „Stockholmen“ („opevnený ostrov“) po zamrznutom Baltiku na sever až po Nämforsen, kde sa jeden ich príbuzný preslávil ako rytec do kameňa jedny z najznámejších kamenných rytín navštívia aj zoo danej doby kamennej a

(Nämforsen je známy pre vo Švédsku). Cestou bojujú proti niekoľkým ur-Vikingom.

28 Na spiatocnej ceste idú po súši, lebo sa chcú pozrieť do Ura (slovná hračka „ur“ vo význame "pradávný" a mesto „Mora“). Almqvistova obrázková knižka je bohatá na jazykové vtipy a

stereotypy. Preto ľudia z Ura nosia tradičné kožené zástery, typické pre ľudové kroje, vyrábajú hodiny, a sa lyžujú!

29 Mnohonásobný šampión Ura-Nisse, ktorý vyhral preteky deväťkrát po sebe v 40. a 50. rokoch 20. storočia, je inšpirovaný osobou Mora-Nisseho, (hoci fyzicky sa na neho nepodobá, lebo Mora Nisse bol malej postavy). Príbeh *The Barna Hedenhös Zimná cesta* je vsadený do doby kamennej, ale je to viac než len to. Ide o príbeh z povojnového obdobia, v ktorom bol koncipovaný. Atmosféra je plná optimizmu a technologickej vynaliezavosti, čo preniká všetkými sériami o rodine Hedenhös. Rodina žije na mieste, ktoré sa stane hlavným mestom Švédska, v centre, a predstavujú pokrok a modernosť viac ako čokoľvek iné. Počas zimnej cesty Ura/Mora predstavuje primitívne a tradičné miesto, t.j. korene, kde bývajú silní a dobrí ľudia, hoci možno trochu zaostalí. V nevyhnutnom boji za pokrok je rodina Hedenhös budúcnosťou, zatiaľ čo Ura-Nisse predstavuje atavizmus, ktorý sa môže spoliehať len na svoju silu.

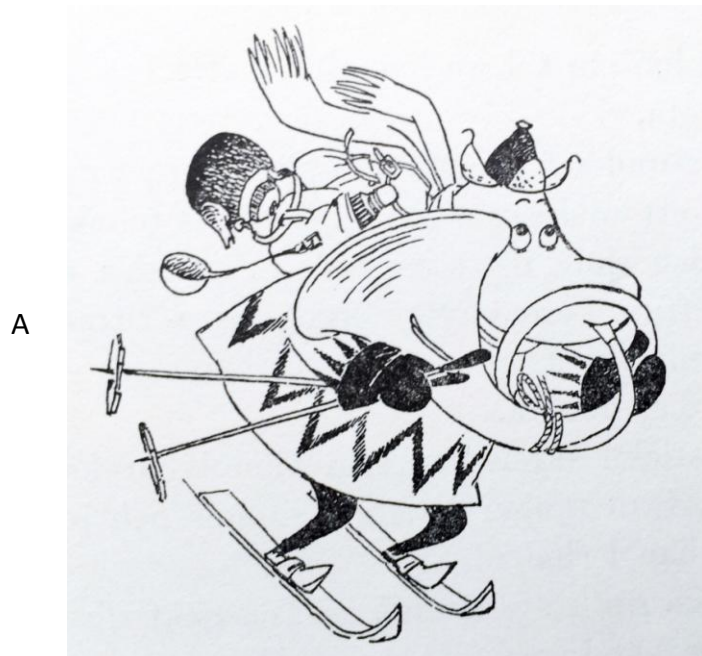
30 Ben, Sten a Flisa, ktorí sú veľmi zruční a majú lyže vyrobené z brezovej kôry, ukazujú, že technológia má obrovskú silu vyhrať, (najmä počas teplého dňa, keď sa sneh lepí na lyže).

Zimné vrtochy Moominov

Ďalšou detskou autorkou a ilustrátorkou, ktorá vtipne zobrazila koncept lyžovania a zimné športy, je fínsko-švédska autorka Tove Jansson.

31. V románe *Moominland Midwinter* (Uprostred zimy u Moominov, 1957) vykresľuje

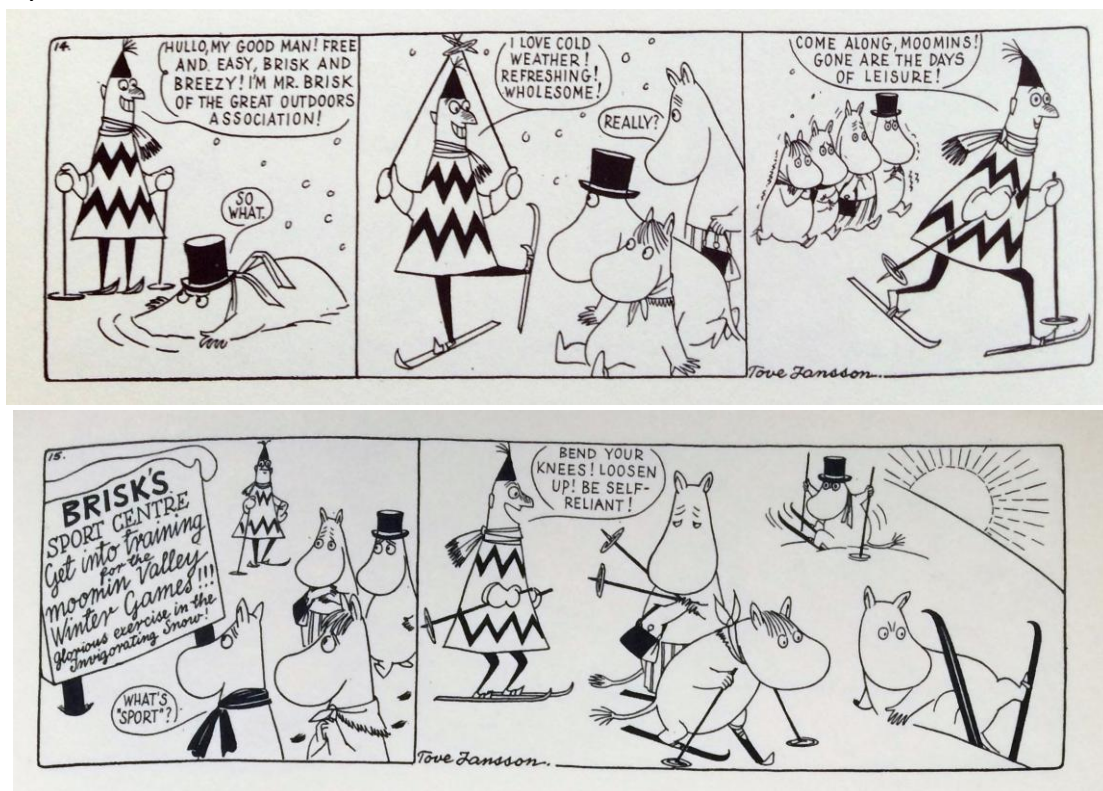
nezabudnuteľný portrét Hemulena, ktorá je posadnutý zimnými športmi. Hemulen je zdravý nadšenec, je šťastne zameraný na seba a istý sám sebou. Ale nie je súťaživý, a keď je do toho nútený, pomáha iným. Zachráni malé stvorenie Salome, ktorá miluje jeho hudbu z rohu. nevedomky zachráni psa Ynka pred vlkami. V niektorých ohľadoch je parodickým potomkom prieskumníkov z 80. rokov 19. storočia a zdravým fitness prorokom zo začiatku 20. storočia.

32. Jeho ambície naučiť Moominov (trollov) a ostatné bytosti v údolí Moominvalley zimné

športy, zlyhali. Avšak vzbudí zvedavosť, keď sa v zime okúpe. A tak sa Moominovia podujmú na Hemulenove výzvy a vyskúšajú zjazdové lyžovanie, ktoré sa však s výnimkou pre divákov stanú odstrašujúcim a pokorujúcim zážitkom. Jediná, kto sa to chce naučiť, je Little My, ktorá čoskoro prekoná Hemulena a potom ide svojou vlastnou cestou. Hemulenovi sa podarí dosiahnuť zhodu so stvoreniami žijúcimi v údolí Moominvalley len jediný raz, a to, keď zorganizuje guľovačku.

33. Hemulen zobrazuje príliš veľa a to v každom ohľade, no má len niekoľko dobrých vlastností. Avšak keď Tove Jansson upravovala zimné prostredie a časť základnej dejovej línie pre komiksový seriál *Moomin's Winter Follies* (1959), Hemulena nahradila postava pána Briska, ktorý je ešte menej príjemný. Ak Hemulen stvárňuje lyžiara, ktorý žije hrdinským životným štýlom a nemá záujem o výsledky ani medaily, tak pán Brisk je práve stelesnením súťažiaceho lyžiara. S Hemulenom majú spoločnú vášeň pre zimné športy, ale hlavnou črtou pre pána Briska je, že vyhráva.

34. Ak nedokáže vyhrať, stráca zmysel. Keď sa Mymbble, ktorá sa do neho zamilovala, ukáže ako lepšia lyžiarka, chce sa zabiť. A na rozdiel od Hemulena, ktorý nakoniec Salome zachráni a nesie ju so sebou na ceste, pán Brisk odmietne Mymbble úplne. Keď sa ho spýta, či si s ňou chce zatancovať, odvetí, že „tanec je, moja drahá, veľmi márnivý šport“, (nepochybné preto, že pri tancovaní sa nevyhráva). Mymbble odchádza so slzami v očiach a hovorí si, že „teraz, keby som bola on ... veľmi by som sa mu páčila.“ Vzhľadom na to, že Moomintrollovia milujú tanec (nehovoriac o Tove Jansson), táto scéna určite robí z pána Briska jedného z najnesympatickejších postáv v celom moominovskom vesmíre.

Každodenné lyžovanie

Nostalgická zimná fantázia Elsy Beskovej, rovnako ako humorné verzie Bertila Almqvista a Tove Jansson, vykresľujú lyžovanie ako rekreáciu, čiže ako činnosť odohrávajúcu sa vo vonkajšom prostredí, alebo ako súťažné športy. Ani Olle, ani rodina Hedenhös, ani Hemulen/pán Brisk a nepresvedčení Moomintrollovia sa nezaoberajú lyžovaním ako každodenným spôsobom komunikácie alebo potrebnou pracovnou zručnosťou. Avšak v detskej literatúre, ktorej dej sa odohráva v severnej polovici Švédska, sa lyžovanie, ak je vôbec obšírnejšie okomentované, považuje za prirodzenú sa vyskytujúcu potrebnú zručnosť. V kontexte „Norrländ“, (ktorý zahŕňa kraje Lappland, Norrbotten, Västerbotten, Ångermanland, Jämtland, Härjedalen, Medelpad a Gästrikland), je lyžovanie dôležitým kultúrnym znakom, hoci ostáva často bez povšimnutia, lebo je tak bežný. Keďže v tejto téme nie sú žiadne obrázkové knihy, zakončím svoju prezentáciu ukázaním zopár týchto kníh.

35. Nebezpečné prostredie je opakujúca sa téma. V knihe *Post-Olle* od Pera Westerlunda, má Olleho otec, ktorý je vedúci pošty v odľahlej oblasti Laponska, nehodu, pri ktorej si zlomí nohu. Štrnásťročný Olle sa preto rozhodne prebrať otcovu prácu na niekoľko mesiacov. To znamená prejsť na lyžiach 50 km každý druhý deň medzi štyrmi odľahlými dedinami s ťažkým poštovým batohom na chrbte. Musí zvládnuť situácie s vlkami a banditami. *Post-Olle* má však bojového ducha a dokáže to. Existuje množstvo takých dobrodružných chlapčenských kníh.

Práve tie sa zvyknú odvolávať na kultúru Sámov. Ich lyžiarske a lovecké schopnosti sú obdivuhodné, napríklad v *Marja och Gråben*, alebo v knihe od Laury Fitinghoff s názvom *Lapp-*

Natti, alebo *Klomma*. Riziko exotizácie je v týchto dielach očividné, hoci sa zdá, že ich spôsob života je skutočne rešpektovaný.

